Expoziția *Constantin Daniel Rosenthal (1820–1851): un artist în vremea revoluției*, București, Muzeul Național de Artă al României, 24 septembrie 2020 – 21 februarie 2021

Cu ocazia împlinirii a două sute de ani de la naşterea pictorului Constantin Daniel Rosenthal[1], Muzeul Național de Artă al României (MNAR) a organizat expoziția retrospectivă *Constantin Daniel Rosenthal (1820–1851). Un artist în vremea revoluției*[2] (deschisă în intervalul 24 septembrie 2020 – 21 februarie 2021). La vernisaj, desfăşurat în aer liber în marea curte-parc a muzeului, au luat cuvântul: Cristina Verona-Tobi, manager interimar MNAR; Mihai Fiică, secretar de stat în Ministerul Culturii; Ana Maria Mihăescu, preşedinte al Asociației „Prietenii Muzeului Național de Artă al României", care a sprijinit realizarea expoziției; şi curatoarea Monica Enache. Vernisajul a fost completat de un element-surpriză: prezența actriței Ioana Calotă-Philippide (Teatrul Nottara), costumată asemenea personajului din tabloul iconic *România Revoluționară*[3].

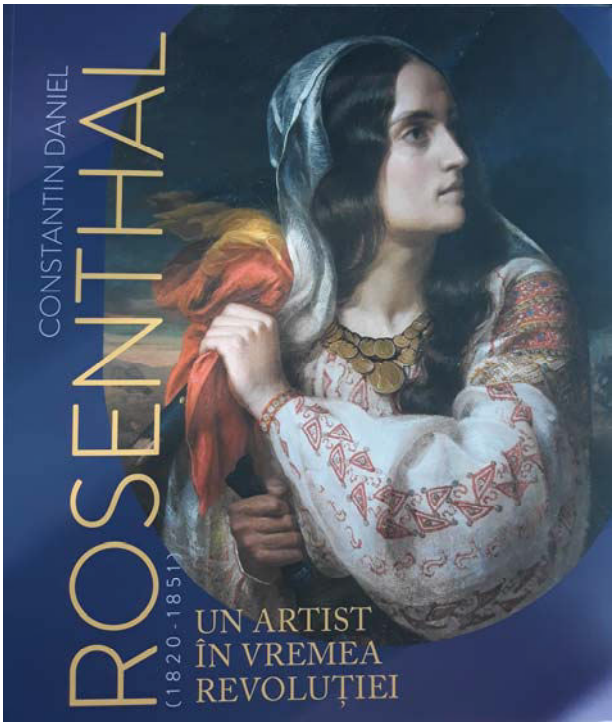

Fig. 1. Coperta catalogului.

[1] Născut la Pesta, într-o familie de negustori evrei, artistul se pare că s-a convertit la religia creştină, lunâdu-şi prenumele de „Constantin" după sosirea în Țara Românească; în anumite surse, mai ales maghiare, apare sub numele de „David Rosenthal".

[2] Expoziția Rosenthal este una din cele trei expoziții temporare pe care MNAR a reuşit să le organizeze în anul 2020, în ciuda contextului dificil generat de pandemie. A fost precedată de *TRANSFORMATION. From Bucharest to Gdansk. From Gdansk to Bucharest* (20 august–1 noiembrie 2020, curatori: Judit Balint, Piotr Józefowicz, Alexandru Rădvan); şi urmată de *Laborator II – 1989. Restaurarea picturilor împuşcate* (15 octombrie 2020–31 martie 2021, curatori: Sorina Gheorghiță şi Ioan Sfrijan).

[3] Ioana Calotă-Philippide a lecturat un fragment din volumul lui Jules Michelet, *Istoria revoluției* (București, Editura Minerva, 1973), referitor la revoluția din țările române şi un dialog dintre Maria Rosetti şi C.D. Rosenthal. Actrița a pozat apoi, în interiorul expoziției, pe post de „statue vivante", în cadrul unei rame cu passe-partout oval, în imediata vecinătate a tabloului *România Revoluționară*, mimând atitudinea personajului pictat.

Fig. 2. Ioana Calotă-Philippide şi *România Revoluţionară* (foto: Eduard Andrei).

Este a doua expoziţie monografică dedicată lui C.D. Rosenthal, după cea din anul 1970, organizată de Muzeul de Artă al RSR (actualul MNAR), manifestare de proporţii modeste, neînsoţită de un catalog şi prezentând doar 11 lucrări. Echipa secţiei de artă românească modernă a MNAR, formată din curatoarea Monica Enache şi conservatoarele Costina Anghel şi Paula Luca, a dorit să marcheze bicentenarul naşterii lui Rosenthal printr-o expoziţie aniversară, reunind, de această dată, 31 de lucrări ale pictorului[4], provenite preponderent din patrimoniul MNAR, dar şi din colecţiile Cabinetului de Stampe al Bibliotecii Academiei Române (BAR), Federaţiei Comunităţilor Evreieşti din România, muzeelor de artă din Braşov, Cluj, Iaşi şi Arad, ca şi dintr-o colecţie particulară. La acestea s-au adăugat două portrete ale lui C.D. Rosenthal, care completează expunerea: un desen (din Cabinetul de Stampe al BAR) executat în 1848, aşadar în timpul vieţii artistului, de prietenul său, pictorul Ion Negulici, şi un ulei (din colecţia MNAR), pictat ulterior, în 1886, de Nicolae Vermont, copie după un autoportret al artistului din 1850, astăzi dispărut.

Expoziţia este acompaniată de un elegant catalog (144 p., cu ilustraţii color, note şi bibliografie), care include, la final, un *Epistolar* Rosenthal, cu scrisorile artistului păstrate în colecţii din ţară[5]. Este de remarcat că în catalog figurează mai multe lucrări decât în expoziţie, mai exact 49, căci anumite opere ale artistului, identificate de echipa curatorială în unele colecţii, mai ales muzeale, din România, dar şi din străinătate (Ungaria, Slovacia)[6], nu au putut fi împrumutate.

Expoziţia, amenajată în sălile Kretzulescu, după un design expoziţional conceput de arh. Liviu Constantinescu – cu o atenţie deosebită acordată coerenţei vizuale a manifestării, violetul cardinal şi nuanţele de galben ale panourilor şi pereţilor sălii de expoziţie regăsindu-se în cromatica catalogului – oferă

[4] Este inclusă şi cromolitografia (cca. 1850, cat. 48) de Prudent-Louis Leray după lucrarea lui Rosenthal *România rupându-şi cătuşele pe Câmpia Libertăţii* (1848, cat. 45). Procedeul multiplicării litografice a contribuit propagandistic la alimentarea sentimentelor revoluţionare, şi după înfrângerea revoluţiei de la 1848.

[5] Monica Enache, *Constantin Daniel Rosenthal (1820–1851): un artist în vremea revoluţiei. Catalog urmat de un Epistolar C.D. Rosenthal, scrisori către C.A. Rosetti şi Adolf Grünau*, trad.: Mariana Vazaca şi Ileana-Maria Ratcu, Bucureşti, Editura Muzeului Naţional de Artă al României, 2020.

[6] Din ţară: Academia Română; Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj-Napoca; Muzeul de Artă Bacău, Complexul Muzeal „Iulian Antonescu”; Muzeul de Artă Vizuală Galaţi; Muzeul Municipiului Bucureşti; Muzeul de Artă Cluj-Napoca; Muzeul Naţional Brukenthal, Sibiu; Muzeul Judeţean de Artă Prahova „Ion Ionescu-Quintus”, Ploieşti, iar din străinătate: Muzeul de Artă din Budapesta; Galeria Naţională Slovacă; Galeria oraşului Bratislava. Aceste instituţii, deşi nu au împrumutat lucrări pentru expoziţie, au oferit MNAR imaginile lucrărilor pe care le deţin şi dreptul de a le reproduce în catalog.

vizitatorilor o privire de ansamblu asupra creației lui C.D. Rosenthal, ilustrând, în egală măsură, şi spiritul unei epoci, clar delimitate cronologic – deceniul al cincilea al secolului al XIX-lea –, dar mai difuză din punct de vedere geografic – Muntenia, Europa Centrală (Pesta, Viena) şi Occidentală (Franța, Anglia, Elveția).

Opera lui Rosenthal, realizată de-a lungul unui singur deceniu de activitate, căci pictorul a încetat din viață la doar 31 de ani, este caracterizată, în primul rând, de prevalența portretului de aparat, în stil Biedermeier şi academist, ca şi de pictura alegorică, de factură romantică şi cu tematică revoluționară şi identitar-națională.

Fig. 3. C.D. Rosenthal, *Portretul mamei actorilor Caragiale*, MNAR (sursă: cat. 41).

Fig. 4. C.D. Rosenthal, *Portretul Elenei Obedeanu Rosetti*, Complexul muzeal Arad (sursă: cat. 19).

Alături de lucrările antologice *România rupându-şi cătuşele pe Câmpia Libertății* (1848, cat. 45) şi *România Revoluționară* (1850, cat. 47), expoziția şi catalogul aferent aduc în atenția publicului şi specialiştilor lucrări mai puțin cunoscute ale artistului, unele chiar inedite: *Portretul doamnei Filipescu* (cat. 6, MNAR), *Portret de femeie* (cat. 8, Federația Comunităților Evreieşti din România), *Autoportret cu paletă* (cat. 18, Muzeul de Artă din Budapesta, neexpus), *Portretul Elenei Obedeanu Rosetti* (cat. 19, Complexul Muzeal Arad), *Portretul doctorului Grünau* (cat. 21, Muzeul de Artă Cluj-Napoca, neexpus), *Portret de femeie* (cat. 26, Muzeul Județean de Artă Prahova „Ion Ionescu-Quintus", Ploieşti, neexpus), *Portretele părinților artistului* (cat. 39–40, MNAR), relevând creația unui artist tânăr, încă inegal, aflat într-o continuă căutare a stilului. De pildă, pot fi lesne observate diferențele dintre realizarea tehnică mai stângace a unor lucrări precum *portretele părinților artistului* şi cea superioară a *Portretului mamei actorilor Caragiale* (cat. 41), deşi cele trei tablouri au fost pictate în acelaşi an, 1848. O mențiune specială merită lucrarea *Vanitas* (post 1848, cat. 46), compoziție-unicat din punct de vedere tematic, amintind de pictura olandeză de secol XVII, a cărei analiză iconografică (p. 86–89) demonstrează că, dincolo de meditația asupra efemerității vieții (sensul consacrat, reflectat de prezența craniului), pot fi descifrate mesaje codate legate de mişcarea paşoptistă, de înfrângerea revoluției, dar şi de speranța într-o viitoare victorie.

Catalogul, tipărit în condiții grafice excelente, debutează cu un consistent studiu introductiv al curatoarei Monica Enache, intitulat *Mai mult decât artă. Scurtul parcurs al unui artist revoluționar* (p. 13–27). Autoarea stabileşte cadrul conceptual, cronologic şi geografic al analizei, definind termenul de „revoluție",

aşa cum este el folosit în conceptul expoziției, plasându-l pe C.D. Rosenthal în peisajul artistic şi politic central-european de la mijlocul secolului al XIX-lea şi încadrându-l stilistic la intersecția dintre estetica Biedermeier şi cea romantică (p. 13). La acestea se adaugă influența portretului preromantic din pictura engleză de secol XVIII, cu proiectarea personajelor pe fundaluri peisagistice, element adoptat de C.D. Rosenthal în urma călătoriei în Anglia din 1846 – ce poate fi observat în lucrări precum *Anica Manu cu copiii* (cca. 1847–48, cat. 35) sau *Portretul lui Nicolae Golescu*, reprezentat figură-întreagă, în costum de vânătoare (1848, cat. 42) – şi tentația pentru exotism a Orientalismului (preluată pe filiera lui Delacroix, pe care-l admira şi cu a cărui operă venise probabil în contact în călătoriile de studii la Paris din anii 1844–1848), în lucrări ca *Orientală* (1847, cat. 25) sau *Femeie cu turban* (1848, copie după pictorul vienez Friederich von Amerling, cat. 43).

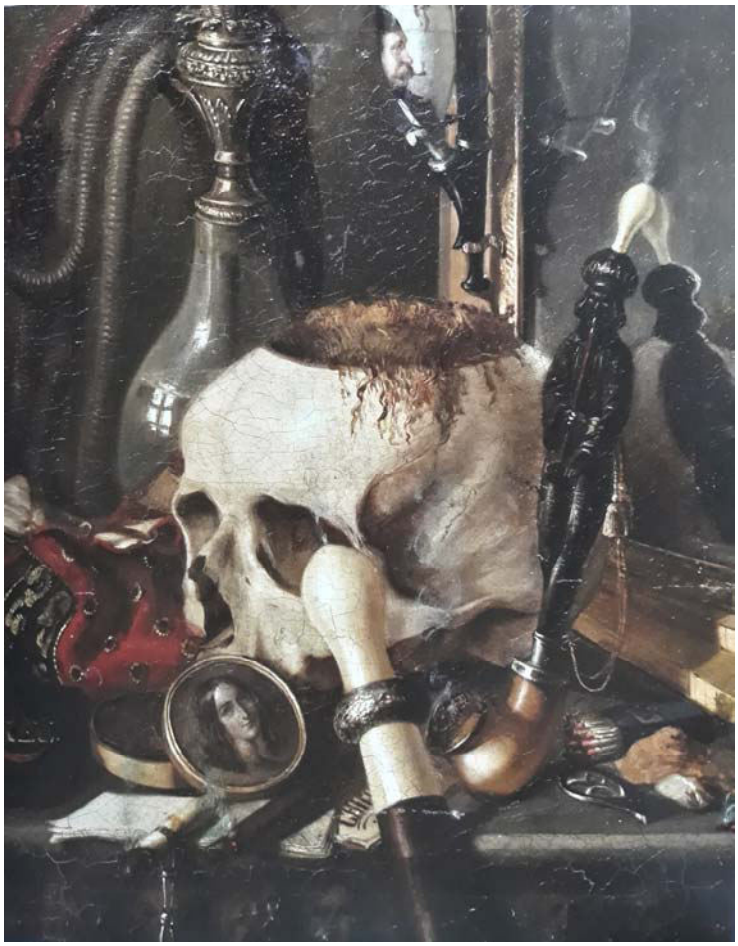

Fig. 5. C.D. Rosenthal, *Vanitas* MNAR (sursă: cat. 46).

Abordarea este una, inevitabil, biografică, urmărind anii de formare şi studii, destinul personal şi profesional, principalele etape artistice pe care artistul le-a parcurs: intervalul 1840–1844, petrecut în Muntenia, când Rosenthal a lucrat exclusiv portrete (p. 14–15); 1844–1847, când s-a aflat la Paris şi la Budapesta şi a călătorit prin Anglia, pictând, pe lângă portrete, şi peisaje şi executând cópii după maeştrii studiați la Luvru (p. 16–19); anul 1848, pe parcursul căruia s-a implicat activ în revoluția paşoptistă din Muntenia, fapt reflectat în operele realizate (p. 19–25), şi intervalul 1849–1850, când s-a aflat la Paris şi Budapesta, ani în care a pictat *România revoluționară* şi impresionanta compoziție *Vanitas* (p. 25–27).

Solida cercetare întreprinsă în cadrul secției de artă românească modernă a MNAR s-a concretizat prin câteva descoperiri importante pentru biografia lui C.D. Rosenthal. În primul rând, se demonstrează că anul sosirii pictorului în Țara Românească a fost 1840, şi nu 1842, aşa cum se credea anterior[7], noua cronologie

[7] Vezi *Scurtă istorie a artelor plastic în RPR. Secolul XIX*, vol. II, coord.: G. Oprescu, Bucureşti, Editura Academiei RPR, 1958, p. 58.

fiind determinată de însemnarea de pe versoul *Portretului revoluționarului Zaharia Boerescu* (p. 14 şi cat. 1), ce datează lucrarea la 6 februarie 1840. De asemenea, prin identificarea semnăturii pictorului şi a locului unde a fost pictat, atelierul din rue de Grenelle din Paris, se confirmă definitiv că *Autoportretul cu paletă,* deținut de Muzeul de Artă din Budapesta, îi aparține lui Rosenthal, paternitate asupra căreia Ion Frunzetti îşi exprimase dubiile în monografia scrisă în 1955[8]. O altă contribuție importantă pentru biografia lui Rosenthal este regăsirea *Portretului Elenei Obedeanu Rosetti*, mama lui C.A. Rosetti, lucrare anterior considerată pierdută, dar redescoperită cu prilejul prezentei expoziții în patrimoniul Complexului Muzeal Arad, unde este înregistrată sub titlul *Portret de bătrână* (p. 17).

Catalogul expoziției este întregit de un *Epistolar* (p. 95–134), compus din 17 scrisori adresate de C.D. Rosenthal, în intervalul 1846–1851, bunului său prieten, C.A. Rosetti (16 scrisori, în franceză) şi doctorului Adolf Grünau (una singură, în germană), cu o semnificativă valoare documentară, atât pentru biografia artistului, cât şi pentru istoriografia revoluției de la 1848 şi a artei secolului al XIX-lea în spațiul românesc. Scrisorile, provenite de la Biblioteca Națională a României (BNR) şi de la BAR, alcătuiesc corespondența artistului cunoscută până acum şi păstrată în fonduri din România. Dincolo de activismul politic şi participarea directă la revoluția din Țara Românească de la 1848 – aspecte care au fost uneori subliniate clişeistic şi unilateral, Rosenthal fiind încadrat în triunghiul „pictorilor revoluționari", alături de Ion Negulici şi Barbu Iscovescu –, scrisorile lui Rosenthal, reproduse integral în catalog, sunt de natură a-i contura mai bine profilul psihologic şi de a scoate la lumină aspecte mai puțin cunoscute ale personalității şi vieții sale: relațiile tensionate cu familia din Pesta, poveştile sale de iubire, profunzimea amiciției cu C.A. Rosetti, călătoria în Anglia din 1846, la invitația pictorului şi fotografului Roger Fenton (pe care probabil îl cunoscuse la Paris, frecventând amândoi atelierul lui Michel Martin Drolling). Anterior publicate doar fragmentar în diverse studii de specialitate, aceste scrisori sunt acum puse la dispoziția cercetătorilor şi marelui public, traduse din limbile franceză şi germană şi adnotate de Mariana Vazaca şi, respectiv, Ileana-Maria Ratcu.

Pe lângă punctele forte ale expoziției Rosenthal, ale catalogului care o însoțeşte şi cercetării profesioniste care le stă la bază, trebuie semnalate câteva scăpări, care însă nu sunt în măsură să umbrească valoarea demersului.

Admițând dificultatea respectării unor norme speciale pentru conservarea unor scrisori fragile, vechi de mai mult de 170 de ani, şi implicațiile birocratice ale împrumutării lor de la deținători, apreciem totuşi că ar fi fost benefic pentru vizitatorii expoziției ca scrisorile din *Epistolarul* catalogului, în franceză şi germană, să fi fost prezentate, măcar în facsimil, alături de traducerile lor în limba română, în câteva vitrine documentare.

Deşi în *Preambulul* catalogului (p. 11) se spune că acesta reuneşte „toate lucrările realizate de C.D. Rosenthal, pe care le-am putut identifica în țară şi în străinătate (...) – în total 49", nu se explică de ce nu figurează o serie de opere cunoscute ale artistului precum *Parcul cu copii şi bone*, *Maşenca Filliti*, *Portretul unei tinere*, *Bărbat din familia Golescu în fotoliu*, *Femeie odihnindu-se* (reproduse în lucrarea lui Ion Frunzetti din 1955)[9], *Portret de militar* (Pinacoteca Muzeului Municipiului Bucureşti)[10], *Portretul lui Teodor Arion*[11] sau pictura alegorică *Ardealul*, ultimele două tranzacționate de curând la casa de licitații Artmark[12].

În plus, pentru conturarea unei imagini de ansamblu asupra corpului de lucrări C.D.Rosenthal, am fi găsit utilă includerea în catalog a unei liste complete cu titlurile celor 49 de lucrări, anul realizării lor şi instituțiile deținătoare.

De asemenea, în studiul introductiv publicat în catalog, apar câteva erori de numerotare care îi pot nelămuri pe cititori. La pagina 18, referindu-se la *Portretul de bărbat* de la Muzeul de Artă din Braşov, autoarea trimite la cat. 17 (care este, de fapt, un alt portret, deținut de Muzeul de Artă din Ploieşti) şi nu la cat. 15, adică la tabloul pus în discuție, asupra căruia Monica Enache se apleacă pentru a confirma identificarea personajului portretizat, Barbu Bălcescu, fratele revoluționarului Nicolae Bălcescu. O altă problemă de

[8] Ion Frunzetti, *C.D. Rosenthal*, Bucureşti, 1955, p. 24.

[9] *Ibid*., cat. 7, 13, 14, 15, 32.

[10] *Pinacoteca Bucureşti. Repertoriu de pictură*, vol. I, Bucureşti, 2017, p. 39, inv. 896.

[11] Tablou aflat în patrimoniul MNAR până în anul 2004, când a fost retrocedat familiei colecționarului Ioan Dumitrescu Popovici.

[12] *Portretul lui Teodor Arion* şi *Ardealul* au figurat în licitațiile Artmark din anii 2018, respectiv 2019 cf. <https://www.artmark.ro/ro/lot/portretul-serdarului-teodor-arion-ro-2089> şi <https://www.artmark.ro/ro/lot/ardealul-ro-41467>, link-uri accesate în 20.10.2020.

numerotare apare la paginile 22–23, în legenda ilustrației 11 – *Intrarea triumfală a lui Soliman Paşa în Bucureşti* – care este trecută ca „il. 12”, dublând astfel numărul următoarei ilustrații – *Statuia libertății, România deliverată*. Nu în ultimul rând, semnalăm câteva lipsuri semnificative din bibliografia catalogului[13].

Expoziția şi catalogul C.D. Rosenthal 2020, prilejuite de aniversarea bicentenarului artistului, dovedesc că printr-o cercetare asiduă şi aplicată în colecții muzeale şi arhive, chiar şi subiectele considerate „epuizate” sau îndeajuns de cunoscute pot rezerva surprize şi descoperiri valoroase. În cazul particular al lui Rosenthal este scoasă la iveală necesitatea unei abordări de tipul microistoriei pentru artişti şi mişcări artistice insuficient cercetate, care au devenit „locuri comune” în etapizarea şi cronologia istoriei artei moderne autohtone. Avem convingerea că marele „pas înainte” realizat de MNAR reprezintă o provocare pentru specialişti şi va deschide calea unor viitoare cercetări.

Ioana Apostol, Eduard Andrei

[13] Considerăm că bibliografia fundamentală a temei ar fi trebuit să includă următoarele titluri: Costin Feneşan, Valeriu Stan, *Un episod dramatic din activitatea emigrației române după revoluția de la 1848. Moartea pictorului C.D. Rosenthal*, în *Studii și Materiale de Istorie Modernă*, vol. VIII, 1994; Adrian-Silvan Ionescu, *Chipuri de altădată*, catalog de expoziție, Muzeul Național de Istorie a României, 1991; Id., *Omer Pasha's Portraits*, în *RRHA*, tome XXXIII, 1996; Id., *Momentul 1848 în plastica documentaristă*, în *Revista Istorică*, serie nouă, tom X, nr. 5–6, septembrie–decembrie 1999; Amelia Pavel, *Pictori evrei din România 1848–1948*, Bucureşti, 2003; Lucian Regenbogen, *Dictionary of Jewish Painters*, Bucureşti, 2004; A. Ubicini, *Omer Pacha*, în *L'Illustration*, no. 555, 15 oct. 1853; Cristian Velescu, *Natura statică în pictura românească din secolul al XIX-lea în contextul devenirii europene a genului* (III), în *Revista muzeelor*, nr. 10, 1988, p. 65–78.